

АНОТАЦІЯ

Веркалець І. Д. Вплив правосвідомості на реалізацію функцій права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному теоретико-правовому дослідженню впливу правосвідомості на реалізацію функцій права в умовах становлення української правової системи, яка перебуває у процесі динамічної трансформації.

Проблема правосвідомості об'єктивно є однією із ключових у юридичній науці, адже саме правосвідомість як одна з форм суспільної свідомості покликана реалізувати загальнозначущі цілі системи суспільних відносин, при цьому спрямовуючи та систематизуючи функції та завдання правової системи. Конкретизуючи зазначену потребу, дисертант звертає увагу, що правосвідомість безумовно має динамічний характер, вона постійно змінюється та розвивається, під впливом соціально-правової дійсності правосвідомість набуває специфічних рис, що потребують наукової верифікації.

Саме вивчення правосвідомості може суттєво вплинути на розв'язання ключових проблем соціально-правової реальності, оскільки вона є формотворчим елементом цієї реальності. Виходячи із цього, в дисертації наводиться характеристика основних підходів до вивчення поліфункціональності правової системи, в яких основна роль належить правовій психології, ідеології та культурі, що беруть перманентну участь у процесах формування адекватної правової поведінки, яка у свою чергу є результатом сприйняття правової реальності. Шляхом вивчення впливу наведених факторів на імплементацію правових норм, як доведено в дисертації, визначається ступінь соціальної значущості та ефективності норм права.

В дисертації встановлено, що поняття функція права розкривається через призму соціального призначення права в цілому і напрямів конкретно

усвідомленого правового впливу на суспільні відносини. Адже право активно впливає на суспільство, реалізуючи притаманні йому функції, і таким чином бере активну участь у процесах впорядкування суспільних відносин. Функціональний потенціал правосвідомості розкривається як в узагальненому, широкому впливі на суспільні відносини, так і у вузькому контексті, який передбачає реалізацію можливостей власне правового регулятивного впливу залежно від їх характеру та значення для соціального розвитку.

Здобувачем обґрунтовується, що синергія правосвідомості та правової ідеології відбувається на рівні усвідомлення іманентного характеру останньої, який виражається в якості когнітивного елемента правосвідомості, формуючи при цьому систему пов'язаних внутрішньою єдністю правових ідей, теорій, поглядів, а також способів вирішення соціальних проблем, виражених у формі юридичних понять і категорій.

Здобувачем доведено, що об'єктивізація правосвідомості у процесі правотворчості виявляє прогностичний характер цього феномена, який у свою чергу зумовлює суспільний попит на наукове дослідження заявленої проблематики. Саме завдяки зазначеним факторам правосвідомість відіграє важливу роль та займає особливе місце у правовій системі. Проблема співвідношення у правовій ідеології інтелектуального та психологічного компонентів автором дослідження розкривається як дискусійна, однак при цьому доводиться, що обидва ці компоненти безперечно є сутнісними для розуміння правової ідеології як такої та визначення рівня її імплементації у правосвідомість українського суспільства. Крім того шляхом всебічного вивчення правосвідомості розкривається динамічний характер цього явища та його вплив на інші соціальні регулятори.

Дисертантом виявляється важливість правової ідеології, оскільки за її посередництвом формально юридичні вимоги переносяться з умоглядної сфери в мотиваційну, психологічну, емоційно-вольову сферу духовного життя соціальних суб'єктів, адже завдяки правовій ідеології об'єктивуються, кристалізуються уявлення про право, державу, правові інститути як про явища соціального буття, на підставі яких будується той або інший тип

праворозуміння. Із застосуванням правової ідеології окремі члени суспільства, а також громадські та державні інститути формують власне відношення, осмислення та усвідомлення правової дійсності та виробляють чіткі правові критерії оцінки соціального життя, його цінностей і водночас механізми гармонізації відносин між особою суспільством і державою.

В дослідженні обґрунтовується, що функції відображають вплив права на суспільні відносини, через те, що вони є елементами соціальної системи поряд із державним апаратом, мораллю, політикою та іншими соціальними регуляторами.

Здобувачем розвивається науковий підхід до розуміння правосвідомості та функцій права. Через призму індивідуальної свідомості на буденному рівні інформація про право отримує суб'єктивно-особистісну забарвленість та інтерпретується відповідно до характерних для конкретного соціуму значеннєвих і ціннісних акцентів. На професійному рівні правосвідомість фактично є концентрацією загальних уявлень (ідей, концепцій, вчень, доктрин, теорій), здобутих професійними правознавцями у ході їх практичної діяльності. Тому теоретичний рівень правосвідомості передбачає належно верифіковані в емпіричний спосіб знання про сукупність внутрішніх зв'язків та загальних і специфічних закономірностей розвитку правової дійсності.

У роботі наводиться інтерпретація автором поняття правосвідомості на трьох головних рівнях, а саме юридичному, соціокультурному та філософському, яке розуміється не лише у власне юридичному, нормативно-правовому аспекті, через який виражається правосвідомість, але й у широкому соціокультурному та історичному контекстах, завдяки яким право сприймається як феномен культури, а культура у свою чергу визначається як здатність свідомого засвоєння і виконання правових норм.

Дисертантом пропонується новий погляд на процес удосконалення рівня правосвідомості з метою ефективнішої реалізації функцій українського права, що має свою внутрішню (онтологічну) і зовнішню (гносеологічну) складові. Внутрішня складова виявляється передусім шляхом досягнення належного ступеня самоорганізації як на рівні правової системи в цілому, так і всіх її

компонентів зокрема, маючи своїм джерелом принципи соціальної самоорганізації. Завдяки самоорганізації правової системи досягається її збалансованість, що виявляється у самоузгодженні цієї системи, саморозвитку, що відбуваються за рахунок безперервної взаємодії правової ідеології, системи права та юридичної практики. У своїй сукупності функції права спрямовують його суспільний вплив на демократизацію держави і розбудову громадянського суспільства, забезпечуючи при цьому як соціальні, так і приватні інтереси, сприяють втіленню у життя певних державних пріоритетів і гарантують додержання прав і свобод людини і громадянина. Правосвідомості у цьому контексті притаманна інтегративно-синергетична роль, що сприяє виявленню відкритого та нелінійного характеру правової системи загалом. Правосвідомість виконує функцію сполучної ланки, покликаної збалансовувати роботу елементів правової системи, забезпечивши у такій спосіб її самокерованість з урахуванням змін у кожному її компоненті. Завдяки цьому відбувається трансформація ідеологічних уявлень про значення і роль права у конкретній державі. Результатом взаємозв'язку правосвідомості та функцій права також є актуалізація у правовому просторі оптимальних методів правового регулювання.

Автором в роботі пропонується розвиток вчення про етапи становлення та трансформації правової ідеології, яка є ключовим елементом правової системи у першу чергу через те, що за її посередництвом відбувається еволюція функціональних механізмів управління політичними, правовими та економічними процесами, що потребує якісно нових, оптимальних та гнучких ідеологічних установок, здатних довести свою ефективність правового регулювання суспільних відносин у демократичній політичній системі. Виходячи із динамічного характеру правової ідеології, головне її призначення полягає у здійсненні регулятивного та стабілізуючого впливу на життєдіяльність соціуму та його окремих сфер, що уможлиблюється виключно завдяки плюралістичному характеру цієї ідеології.

Здобувачем дається характеристика інституціональної правосвідомості, що фактично виступає екстраполяцією позитивного права, здійсненого на

основі імплементації природного права. У першому випадку той чи інший рівень правосвідомості є важливим у контексті тлумачення закону виданого державою, щодо конкретної ситуації або щодо визначення конституційності окремого закону, а в другому – правосвідомість застосовується виключно для того, щоб досягти суспільного консенсусу у питанні ставлення до чинного права в цілому та окремих його складових. Саме тому поділ правосвідомості на теоретичну і практичну є, на думку здобувача, доцільним, адже правова наука виявляє її теоретичну складову, а повсякденна правова свідомість і правова психологія формують емпіричний рівень правосвідомості.

Сформульовані в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми виявлення впливу правосвідомості на реалізацію функцій права, а також у навчальному процесі, законопроектній роботі, правозастосовчій, правоосвітній та правовиховній діяльності органів юстиції і судів.

Ключові слова: правосвідомість, правова система, правотворчість, правова психологія, правова ідеологія, правова культура, функції права, ефективність права.

Список публікацій здобувача

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Веркалець І. Д. Правова психологія в механізмі реалізації права. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2018. № 5 (17). С. 66–77.

2. Веркалець І. Д. Роль правової культури у реалізації функцій права. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2019. № 42. Т. 1. С. 37–40.

3. Веркалець І. Д. Юридичне закріплення та реалізація функцій права у контексті загального рівня правосвідомості. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 4. С. 8–11.

4. Веркалець І. Д. Правосвідомість суб'єктів в процесі здійснення функцій права. Прикарпатський юридичний бюлетень. 2020. № 1. С. 107–112.

5. Веркалець І. Д. Роль правосвідомості в функціональних процесах здійснення права. Visegrad Journal on Human Rights. 2020. Випуск 2, частина 2. С. 29–34. (Словацька Республіка)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Веркалець І. Д. Взаємодія права і правосвідомості як науково-методологічна основа дослідження функцій права. Проблеми формування національної правової системи України та її адаптації до європейського права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2017. С. 48–52.

7. Веркалець І. Д. Шляхи імплементації правової ідеології в контексті поліфункціональності права. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 20–21 квітня 2018 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 45–48.

8. Веркалець І. Д. Вплив правової ідеології на процеси формування і реалізації явищ державно-правової дійсності. Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 10 грудня 2019 року. Полтава: Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна», 2019. С. 67–69.

9. Веркалець І. Д. Форми впливу правосвідомості на реалізацію функцій права. Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 березня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.

SUMMARY

Verkalets I. D. The impact of legal awareness on the implementation of the functions of law. – Scientific qualification work with the manuscript copyright.

A thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Specialty 081 – Law. – Private Higher Education Institution King Danylo University. – Ivano-Frankivsk, 2020.

The thesis deals with the comprehensive theoretical and legal study of the impact of legal awareness on the implementation of the functions of law in the conditions of formation of the Ukrainian legal system, which is currently in the process of dynamic transformation.

The problem of legal awareness is objectively one of the key problems in the jurisprudence, since legal awareness as one of the forms of social awareness is designed to implement the universal goals of the system of social relations while directing and systematizing the functions and tasks of the legal system. The author of the thesis specifies this need by drawing attention to the fact that legal awareness certainly has dynamic character, it is constantly changing and evolving; legal awareness acquires specific features that require scientific verification under the influence of social and legal reality.

It is the study of legal awareness that can significantly influence the solution of key problems of social and legal reality, as it is a formative element of this reality. Based on this statement, the thesis features the characteristics of the main approaches to studying the multifunctionality of the legal system, which are dominated by legal psychology, ideology and culture, which are permanently involved in the formation of adequate legal behavior, which in turn is the result of perception of legal reality. As proved in the thesis, the degree of social significance and effectiveness of legal norms is determined by studying the influence of these factors on the implementation of legal norms.

The thesis establishes that the concept of the function of law is revealed through the prism of the social purpose of law in general as well as the directions of specific deliberate legal influence on social relations. After all, the law actively

influences society by implementing its inherent functions, and thus takes an active part in the processes of regulating social relations. The functional potential of legal awareness is revealed both in the generalized, broad impact on social relations and in a narrow context, which provides for the implementation of the opportunities of the legal regulatory influence as such depending on their nature and significance for social development.

The doctoral candidate substantiates that the synergy of legal awareness and legal ideology occurs at the level of awareness of the immanent nature of the latter, which is expressed as a cognitive element of legal awareness while forming a system of legal ideas, theories, views and ways to solve social problems consolidated by internal unity and expressed in the form of legal concepts and categories.

The doctoral candidate has proved that the objectivation of legal awareness in the law-making process reveals the prognostic nature of this phenomenon, which in turn determines the public demand for scientific research of the stated issues. It is due to these factors that legal awareness plays an important role and occupies a special place in the legal system. The problem of the ratio of intellectual and psychological components within legal ideology is revealed by the author of the study as debatable, but it turns out that both of these components are undoubtedly essential for understanding legal ideology as such and determining the level of its implementation into the legal awareness of Ukrainian society. In addition, a comprehensive study of legal awareness reveals the dynamic nature of this phenomenon and its impact on other social regulators.

The thesis author reveals the importance of legal ideology, because formal legal requirements are transferred through it from the gnostic sphere to the motivational, psychological, emotional-volitional sphere of spiritual life of social subjects, because legal ideology promotes objectivation and crystallization of ideas about law, state, legal institutions as the phenomena of social existence as the basis of one type of legal understanding or another. Using legal ideology, individual members of society, as well as public and state institutions form their own attitude, understanding and awareness of legal reality and develop clear legal criteria for

assessing social life, its values and mechanisms for harmonizing relations between a person, society and the state at the same time.

The study argues that the functions reflect the impact of law on social relations, because they are elements of the social system along with the state apparatus, morality, politics and other social regulators.

The doctoral candidate develops a scientific approach to understanding legal awareness and the functions of law. Through the prism of individual consciousness at the everyday level, information about law acquires a subjective and personal connotation and is interpreted in accordance with the semantic and value accents specific for a particular society. At the professional level, legal awareness is actually a concentration of general picture (ideas, concepts, doctrines, theories) acquired by professional jurists in the course of their practical activities. Therefore, the theoretical level of legal awareness involves properly empirically verified knowledge of the complex of internal relations as well as general and specific regularities of development of legal reality.

The thesis author proposes a new view on the process of improving the level of legal awareness in order to more effectively implement the functions of Ukrainian law, which has its internal (ontological) and external (epistemological) components. The internal component is manifested primarily by achieving the appropriate degree of self-organization both at the level of the legal system in general and all its components in particular with the principles of social self-organization as its source. The self-organization of the legal system supports achievement of its balance, which manifests in the self-coordination of this system, self-development, which occur due to the continuous interaction of legal ideology, legal system and legal practice. Together, the functions of law direct its social influence on the democratization of the state and the development of civil society, while ensuring both social and private interests; they promote the implementation of certain state priorities and guarantee respect for human and civil rights and freedoms. Legal awareness in this context has an integrative and synergetic role, which helps to identify the open and non-linear nature of the legal system as a whole. Legal awareness serves as a link aimed at balancing the elements of the legal system, thus ensuring its self-management and

taking into account changes in each of its components. Due to this, there is a transformation of ideological ideas about the meaning and role of law in a particular state. The result of the interrelation between legal awareness and the functions of law is also the actualization of optimal methods of legal regulation in the legal space.

The author proposes the development of the doctrine of the stages of formation and transformation of legal ideology, which is a key element of the legal system primarily due to the fact that it facilitates the evolution of functional mechanisms for managing political, legal and economic processes, which requires qualitatively new, optimal and flexible ideological attitudes that can prove their effectiveness in the legal regulation of social relations in a democratic political system. Based on the dynamic nature of legal ideology, its main purpose is to exercise regulatory and stabilizing influence on the life of society and its individual spheres, which is possible only due to the pluralistic nature of this ideology.

The doctoral candidate provides a description of institutional legal awareness, which in fact acts as an extrapolation of positive law carried out on the basis of the implementation of natural law. In the first case, one or another level of legal awareness is important in the context of the interpretation of a law issued by the state on a specific situation or on determining the constitutionality of a particular law, and in the second, legal awareness is used only to reach public consensus on current law as a whole as well as its individual components. That is why the division of legal awareness into theoretical and practical is appropriate, according to the doctoral candidate's opinion, because jurisprudence reveals its theoretical component, and everyday legal awareness and legal psychology form an empirical level of legal awareness.

The conclusions and proposals formulated in the paper can be used in the course of further fundamental, general theoretical, sectoral and applied research on the problem of identifying the impact of legal awareness on the implementation of functions of law, as well as in the educational process, law-making, law enforcement, law education activities of justice bodies and courts.

Key words: legal awareness, legal system, law-making, legal psychology, legal ideology, legal culture, functions of law, efficiency of law.

List of the publications of doctoral candidate

which feature the main scientific results of the thesis:

1. Verkalets I. D. Pravova psikhohohiia v mekhanizmi realizatsii prava. Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho: Zhurnal. Serii Pravo. 2018. № 5 (17). S. 66–77.
2. Verkalets I. D. Rol pravovoi kultury u realizatsii funktsii prava. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii «Iurysprudentsiia». 2019. № 42. T. 1. S. 37–40.
3. Verkalets I. D. Yurydychne zakriplennia ta realizatsiia funktsii prava u konteksti zahalnoho rivnia pravosvidomosti. Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys. 2019. № 4. S. 8–11.
4. Verkalets I. D. Pravosvidomist subiektiv v protsesi zdiisnennia funktsii prava. Prykarpatskyi yurydychnyi biuletyn. 2020. № 1. S. 107–112.
5. Verkalets I. D. Rol pravosvidomosti v funktsionalnykh protsesakh zdiisnennia prava. Visegrad journal on human rights. 2020. Vypusk 2, chastyna 2. S. 29–34. (Slovatska Respublika)

which confirm the approbation of the thesis materials:

6. Verkalets I. D. Vzaiemodiia prava i pravosvidomosti yak naukovo-metodolohichna osnova doslidzhennia funktsii prava. Problemy formuvannia natsionalnoi pravovoi systemy Ukrainy ta yii adaptatsii do yevropeiskoho prava: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ivano-Frankivsk, 5–6 travnia 2017 roku). Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychi viddil Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho, 2017. S. 48–52.
7. Verkalets I. D. Shliakhy implementatsii pravovoi ideolohii v konteksti polifunktionalnosti prava. Kontseptualni problemy rozvytku suchasnoi humanitarnoi ta prykladnoi nauky: materialy II Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho sympoziumu (m. Ivano-Frankivsk, 20–21 kvitnia 2018 roku). Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychi viddil Universytetu Korolia Danyla, 2018. S. 45–48.
8. Verkalets I. D. Vplyv pravovoi ideolohii na protsesy formuvannia i realizatsii yavysch derzhavno-pravovoi diisnosti. Pravovi, ekonomichni ta sotsiokulturni zasady rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: suchasni realii ta vyklyky

chasu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Poltava, 10 hrudnia 2019 roku. Poltava: Poltavskyi instytut ekonomiky i prava Universytetu «Ukraina», 2019. C. 67–69.

9. Verkalets I. D. Formy vplyvu pravosvidomosti na realizatsiiu funktsii prava. Aktualni pytannia rozvytku ta vzaiemodii publicznego ta pryvatnoho prava: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Lviv, 15–16 bereznia 2019 r. Lviv: Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentri pravnychkh initsiatyv», 2019. S. 56–59.